

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA METODIK TAYYORLASHNING O‘ZIGA XOSLIGI

G‘aniyeva Maftuna Abduaziz qizi

GulDU tayanch doktranti

Jahonda yuz berayotgan globallashuv sharoitida pedagoglarning intellektual darajalariga qo‘yiladigan talablarning ortib borishi ularning malakasini uzluksiz oshirish va refleksiv ko‘nikmalarini rivojlantirishga e‘tiborni kuchaytiradi. Ta‘lim muammolari bo‘yicha butunjahon Forumida qabul qilingan 2030 yilgacha mo‘ljallangan konsepsiyada “...barcha uchun butun hayoti davomida sifatli ta‘lim olishga imkoniyat yaratish...” dolzarb vazifa etib belgilanganligi sohani barqaror taraqqiy ettirishning ustuvorligini ko‘rsatadi. Bu o‘z navbatida, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini mantiqiy fikrlash va o‘ziga xos ijodiy faoliyatga tayyorlashning turli modellari va texnologiyalarini ishlab chiqish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Chunki, ijodiy faoliyat bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ta‘lim jarayonida shaxsiy salohiyatini ko‘rsata olishi va amalga oshirishi, kasbiy takomillashuvi, o‘z mavqeini anglashi, o‘zini namoyon qilish, amaliy tajribalariga asoslanish sifatida o‘ziga xos xususiyatlarni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

Pedagogik faoliyatning mantiqiylik prinsipi asoslanishi bu nafaqat oddiygina g‘oyalarni nozik ifodalash yoki o‘z nuqtai nazariga obyektiv ishonirish, balki ushbu jarayonda o‘quvchilarni o‘rganish va ular bilan birgalikda qarorlar qabul qilish demakdir. Agar, ushbu nuqtai nazardan qaralsa, bu xususiyat o‘quvchi ishonchni qozonish, o‘zaro tushinishga erishish va to‘g‘ri yondoshuvni izlash, muhim dalillarni taqdim etish va munosabatlarni o‘rnatishdan iborat. Shu jihatdan ham bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini mantiqiy fikrlashga tayyorlash bu uning kompetentlik darajasida kasbiy va ijodiy faoliyatida o‘quvchilar bilan munosabat o‘rnatish, ta‘lim jarayonini yaxshi bilish, o‘quvchilarni eshitish va ularning manfaatlarini hisobga olgan holda o‘zini tutish, hisobdorlikni oshirish, notiqlik san‘atida jozibador bo‘lish demakdir. O‘qituvchi o‘z o‘quvchilari bilan shunday munosabat o‘rnatishi kerakki, undan manfaatdorlik barcha uchun tegishli ekanligini ular anglashlari lozim. Shuning uchun o‘qituvchi o‘z nuqtai nazarini o‘quvchilarga ko‘rgazmali shaklda, rangba rang, kutilmagan, hayotdan olingan voqealar va misollar asosida tushintirishi va mahoratli usta sifatida uning his tuyg‘ularini sezishi unga to‘g‘ri munosabat bildira olishi muhim hisoblanadi. Bu boshlang‘ich sinf yosh toifasidagi o‘quvchilarning atrof muhitni tasavvuran va materialistik nuqtai nazaridan anglashlari uchun o‘qituvchi tomonidan beriladigan amaliy yordam hisoblanadi. Bunday holatda o‘qituvchi o‘z aqliy faoliyatini chamalay olishi o‘rni kelganda fikrlarni soddalashtirgan holata va ba‘zida esa, aksincha ularni real shaklda tashqariga chiqarib berishi kerak.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini mantiqiy fikrlashga tayyorlash dastavval bo‘lajak kadrlar misolida davlat va jamiyat buyurtmasiga hamda talabalarning kasbiy ehtiyojlariga mosligini ta‘minlashda ularning individual xususiyatlari va imkoniyatlarini amalga oshirishda mustaqil bilim olish, o‘z-o‘zini rivojlantirishi va o‘z-o‘zini namoyon kilishiga yordam beradi. Shu bilan birga bu faoliyat jarayonida ularda nazariy yondashuvlar, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, faoliyatli, kommunikativ-kognitiv kabi nazariy yondashuvlarni amalga oshirishda uzluksizlik va differensial, modul, o‘zaro ta‘sir, refleksivlik, ilmiy-metodik kuzatuv tamoyillariga asoslangan holda uning mazmuni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Mantiqiy fikrlash asosida o‘qituvchi o‘quv mazmunini ijtimoiy buyurtma asosida modulli shakllantirish, o‘quv materialini o‘zlashtirishda loyihalash texnologiyalaridan foydalanish, o‘z kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish, ta‘lim shakllarini individuallashtirish va uzluksizligini ta‘minlaydi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, "O‘qituvchi faoliyatidagi eng muhim narsa nima?" degan savolga aynan ushbu jihatning shakllanganligi munosib javob bo‘la oladi. Mantiqiylik har bir masalada xususan pedagogic jarayonda ham muhim jihat ekanligi va bunga – o‘qituvchilarni o‘rgatishning ahamiyati sohada yo‘naltirilgan ta‘limning ko‘zlangan masalalarni aniq hal etishga imkon yaratadi. O‘qituvchi ma‘lum hayot yo‘lini bosib tizimli tarzda ushbu pog‘onaga, ya‘ni o‘rgatish darajasiga yetib kelgan shaxsdir. Ammo o‘quvchilarning o‘rganishi kerak bo‘lgan narsalar, qonuniyatlar esa cheksiz ko‘p – eng muhimi, ular hodisa va predmetlarga nisbatan to‘g‘ri tushunchalarni o‘z ongida hosil qila olishi, shaxsiy fikr-mulohazalar, g‘oyalarga ega bo‘lishi shuningdek mehnatdan qochmaslikka, ongli, samarali, ijodkorona va mas‘uliyat bilan mehnat qilishga o‘rganishlari lozim. Bugungi kunda o‘qituvchilar oldiga qo‘yilayotgan talab ham shu: o‘quv-tarbiya jarayonini muntazam takomillashtirib borish, ta‘lim, tarbiya bilan bog‘liq, rivojlantiruvchi va, albatta, amaliy masalalarni sifatli hamda majmualar tarzda hal etish zaruratidir.

O‘rgatishga intilish izlanishga undaydi. O‘qituvchi har bir o‘quvchisining maksimal darajadagi faolligini, ayniqsa, jadal fikrlay olish qobiliyatini o‘stirishni ta‘minlovchi ish shakllarini izlashi, yangi ko‘rgazmali qurollar yaratish, yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash yo‘lida ish olib borishi shart. Shu tariqa u yangi ish usullari, o‘yinlar, juftlikda, guruhlarda faoliyat yuritishdan foydalanish uchun o‘quvchilarning hayoti, ularni o‘rab turgan real borliq bilan bevosita bog‘liq original, qiziqarli vaziyatlarni topishi, o‘rgatayotgan fani haqiqatan ham muloqot tili, o‘zaro fikr almashish vositasi bo‘ladigan shart-sharoitlarni yaratishi joiz. Bu esa dars jarayoniga chuqur o‘ylangan, butun usuliy tizimga muvofiq bo‘lgan o‘zgarishlar kiritilishini talab qiladi. O‘qituvchining bu yo‘nalishdagi amaliy mehnati o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi va ularda shakllangan mantiqiy tafakkur saviyasida o‘z natijasini ko‘rsatadi va bular uyg‘un holatda, chinakam ijodiy faoliyatga aylanib ketishi kerak, shundagina u har ikkala tomonda qoniqish hissini paydo qiladi. Faoliyat orqali biz muayyan maqsadga, natijaga erishishni istaymiz. Shuning uchun o‘qituvchilarning shaxsiyatida bu kabi jihatlarni shakllantirish ularning kelgusi faoliyatida obyekt bo‘lmish o‘quvchilarga ular nimalarga erishganliklarini namoyish etish, o‘z yutuqlarini tuyish imkonini berish, shu tariqa keyingi hatti-harakatlarga rag‘batlantirish, ularni o‘z ishlari va o‘rtoqlari faoliyatini nazorat qilishga yordam beradi. Hozirgi kundagi zamonaviy ta‘lim sferasida kadrlar tafakkurini va mantiqiy fikrlash qobiliyatini yaratish va bu yo‘nalishdagi aniq maqsadli ishlar turli shakldagi umumlashtirish-takrorlash darslari bilan emas, balki yangicha pedagogic texnologiyalar orqali amalga oshirilishi darkor. Ushbu ishlar hozirgi kunda kadrlar malakasini oshirish va qayta tayorlash institutlarida bajarilishiga qaramay umumiy tahlillar bu tizimning yangi o‘zgarishlarga muhtojligini ko‘rsatib bermoqda.

O‘qituvchining mahorati va dunyoqarash shakliga qarab o‘quvchilar ham kuzatish, anglash, takrorlash, eslab qolish, fikr yuritishga o‘rganadilar, shuningdek, birgalikda bajargan ishlaridan quvonadilar, hayratlanadilar, xafa bo‘ladilar, baholaydilar, xulosa chiqaradilar, yakun yasaydilar. Bunda o‘qituvchining mantiqiy yondashuvi va emotsional holati nihoyatda muhim ahamiyatga ega, chunki bolalar uning o‘zlari bilan birga yashayotgani, ishlayotgani, o‘ylayotganini ko‘rib turadilar. Xuddi shuningdek, o‘quvchilar uyda ham bu ishlarini davom ettirishlari kerak, shunga yarasha uy vazifalari

oladilar, aqliy faoliyatning u yoki bu usullarini mashq qildirishni nazarda tutadigan topshiriqlarni bajaradilar. Dars jarayonida o‘zlashtirganlarini uyda takrorlashlari tavsiya qilinadi, ularning egallagan bilimlari, orttirgan ko‘nikmalari tekshirilib, baholanadi.

Aytish joziki, mantiqiy fikrlashga murabbiylarning metodik o‘rgatilishi o‘quvchilarda aqliy faoliyat yo‘llarini shakllantirish bo‘yicha olib borilgan ishlar samaradorligini sezilarli darajada o‘zgartiradi va o‘z natijalarini beradi: ular o‘zlarini fikr yuritadigan, faol harakat qiladigan shaxs sifatida anglaydilar, o‘qish katta iroda kuchini talab qiladigan og‘ir mehnat ekanini tushunadilar. Darslar ularni o‘ylash, mulohaza yuritish, ongli ravishda mehnat qilish, mantiqiy fikrlash, darsga dastlabki daqiqalardananoq kirishish, tanaffus haqida unutib, ishlashga o‘rgatadi.

Hozirgi kunda ta‘lim tizimida bo‘lajak kadrlar va amalda faoliyat olib borayotgan pedagog xodimlarda mantiqiy tafakkurni shakllantirish metodik jihatdan o‘z uslubiy va amaliy xususiyatlariga ega. Chunonchi, o‘qituvchilarni mantiqiy-aqliy faoliyat yuritishga o‘rgatish jarayonida ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga alohida e‘tibor beriladi. Bu ular o‘quvchilarga beradigan vazifalarini mustaqil hal etish yo‘llarini izlashlariga o‘rgatish uchun ham muhim bo‘lib: isbotlash, asoslash, ishontirishga, o‘z fikrlarini hayajon bilan obrazli ifodalash, hodisalarni voqelik bilan, o‘z hayotiy tajribasi bilan taqqoslash, biror axborot topish, uni tushunish, unga o‘z munosabatini bildirish imkonini beradi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining bu kompetensiyani yuzaga chiqara olishi shubhasiz ularning keng dunyoqarashini shakllantirishga, shu barobarda ma‘naviy sifatlarni tarbiyalashga ham ko‘maklashadi

Amaliyotdan ma‘lumki, guruhlarda ishlash bilim darajasi turlicha bo‘lgan o‘quvchilar uchun foydali bo‘lib, ularning fikrlash-so‘zlash faoliyatini jadallashtirishning samarali shakllaridan biri sanaladi. U o‘qituvchiga har bir o‘quvchini faoliyatga jalb etish, ijodiy faolligini oshirish, leksik-grammatik materiallarning mustahkam o‘zlashtirilishini ta‘minlash imkonini beradi, bilim va ko‘nikmalar, malakalar darajasini ancha ko‘taradi, o‘rganilayotgan tilda muloqot qilish uchun sharoit yaratadi. Guruhli ish tarbiyaviy ahamiyatga ham ega: ish yuzasidan o‘zaro muomala qilishga, jamoa oldidagi mas‘uliyatni his etishga, umumiy ish uchun jon kuydirishga, do‘stlar ishonchini oqlashga, ishonchli sherik bo‘lishga, qat‘iyatlilikka, o‘z harakatlarini, o‘rtoqlari faoliyatini to‘g‘ri baholashga, talablarni qabul qilib, ularga bo‘ysunishga o‘rgatadi. O‘qituvchilarning o‘zlari bilan bu tajribani amlga oshirish bugungi kunda ham o‘z natijasini berib kelmoqda.

O‘qituvchilarni guruhlarda ishlashga o‘rgatish uchun o‘rgatuvchi o‘qituvchi ko‘pincha O‘UM da taklif etilgan yoki o‘zi ishlab chiqqan o‘yin shaklidagi topshiriqlardan foydalanadi. U o‘quvchilarni o‘z rollariga jiddiy tayyorlanishga, nutq shakli, hajmi, savodxonligiga, uning hissiy jihatlariga ahamiyat berishga, o‘z “qahramonlari” xulqini aks ettirishga undaydi. Agar o‘qituvchi dastlabki paytlarda guruhli ishni tashkil etish uchun juda ko‘p ishlasa, keyinroq bular mustaqil tarzda bajariladigan bo‘ladi, ularni tashkil etish ekspertlar zimmasiga yuklanadi. Guruhlarda muntazam ishlash o‘quvchilarni muloqotli vaziyatlarni mustaqil ravishda tuzishga o‘rgatadi. Odatda, bular tabiiy hayotiy vaziyatlar bo‘lib, o‘yin jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy saviyasi va intellektual layoqati namoyon bo‘ladi, faolligi oshadi.

Boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarida mantiqiy fikrlash qobiliyatlari zahirida tadqiqotchilik va qisman ijodkorlik jihatlarini ham alohida sanab o‘tish lozim va bu kompetensiyasi asosiy komponentlarining shakllanganlik mezoni sifatida quyidagilar asoslandi:

– mantiqiylik kompetensiyasini egallashga ijobiy munosabat, tadqiqotchilik faoliyati (kognitiv komponent) sohasiga oid bilimlarni egallash, asosiy yaratuvchilik va onglilik ko‘nikmalarini (texnologik komponent) namoyon bo‘lishi;

– psixologo-pedagogik tadqiqotlar tahlili asosida mantiqiy fikrlash omillari yoki kompetensiyasi asosiy komponentlarining quyidagi ko‘rsatkichlari aniqlandi va asoslandi:

– boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilari mantiqiy fikrlash qobiliyatining kompetensiya sifatida boshlang‘ich ahamiyatini anglash va buni o‘zlashtirishga ehtiyoj hamda obyektiv dunyoqarash ko‘nikmalarini qo‘llash (motivatsion komponent);

– pedagogik faoliyati sohasidagi tabiatning nazariy bilimlar va ularni anglangan holda qo‘llanilishi (kognitiv komponent);

– mantiqiy xarakteridagi o‘quv-kasbiy topshiriqlarni bajarishda asosiy tadqiqotchilik ko‘nikmalarini mustaqil va muvaffaqiyatli namoyon bo‘lishi (texnologik komponent);

– usbu qobiliyat yoki kompetensiyasi aniqlangan komponentlari, ularning ko‘rsatkichlari va ularga mos mezoniy tavsiflar asosida, boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarida mantiqiy fikrlashning tayyorlash kompetensiyasi shakllanganligi va tafakkurning mantiqiy sayqallanishini boshlang‘ich faoliyatidagi ahamiyatini tushunish;

– mantiqiy fikrlashni o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojning mavjudligi;

Shuningdek, hozirgi vaqtga kelib boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini mantiqiy fikrlashga metodik tayyorlashning o‘ziga xos xususiyatlari mavjud va bu vazifani bajarish maqsadida interfaol o‘qitish metodlarining (“Ilmiy munozara”, “Innovatsion loyiha”, “Dolzarb muammolar tahlili”) pedagogik imkoniyatlari aniqlashtirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Кириллов В.И. Логика. – М., 2004. – С. 5.
2. Ивлев Б. Ю. Логика. – М., 2016. – С. 3
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati / Z. M. Ma‘rufov tahriri ostida. T. I. – 2011. – 446-b
4. Muslimov N., Usmonboeva M., Sayfurov D., To‘raev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. –T.: Sano-standart, 2015. –120 bet
5. Muslimov N., Usmonboeva M., Sayfurov D., To‘raev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. –T.: Sano-standart, 2015. –120 bet
6. Misirova N Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini ijodiy kasbiy faoliyatga tayyorlashning ilmiy-nazariy asoslari / Monografiya T: “Ilm-ziyozakovat” nashriyoti, 2020. -124 b.